

başka dillerden girmiş kelimelerle garib kelimeler hakkında bir risâle olup Süleyman el-Âbid eserin tahkikini tamamladığını söylemektedir (*Buḥûşü'l-külliyeti'l-luġati'l-'Arabiyye*, II, 410). **c)** *Risâle fi'l-elâz*. Arap dilinde müfred isimlere cemi sığasıyla sıfat olan kelimeleri bir araya getiren risâle Süleyman el-Âbid tarafından tahkik edilmiştir (bk. bibl.). **d)** *Sevâbiġü'n-Nevâbiġ*. Zemaḥşerî'nin *Nevâbiġü'l-kelim* adlı serisinin şerhidir (Râşid Efendi Ktp., nr. 612). **e)** *Nüşû'ü'l-berâ'a fi vaḫfi'l-yerâ'a* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3280; Nuruosmaniye

Ktp., nr. 4914; Kütahya Tavşanlı Zeytinolu İlçe Halk Ktp., nr. 1020). **f)** *Risâletü'l-ezdâd*. Arapça'da zıt kelimelere dair olan eseri Muhammed Hüseyin Âl-i Yâsîn yayımlamıştır (*MMİlr.*, XXXV/2 [1404/Nisan 1984], s. 331-375; Bağdat 1985; *Şelâsetü nuşûş fi'l-ezdâd* içinde, bk. bibl.). **3.** *Telḫiṣu Muḫtaşari'l-Kudûri* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1122). **4.** *Ṭırâzû'l-Bürde* (*Ṭırâzû'l-'ibre fi şerḫi Kaşideti'l-bürde*) (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4010, 4013). **5.** *Mü-sennâ ve Müselles der Luġat-i Fârisî*. 775 Farsça kelimenin Türkçe açıklamasına dairdir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil,

nr. 655, Tirnovalı, nr. 1816; İÜ Ktp., nr. 1858, 2787). **6.** *Ravzatü'l-cinâs fi şifati'l-ḫan-nâs* (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 956; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2617, Lala İsmâil, nr. 655, vr. 58-163). **7.** *Şerḫu Maḫâmâti'l-Ḥarîri* (*Risâle Kailemiyye*) (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 384, Esad Efendi, nr. 3351, Tâhir Ağa, nr. 1105; Köprülü Ktp., Fâzil Ahmed Paşa, nr. 1609; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3259; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2270/1, vr. 3^a-11^b). **8.** *ed-Dürrü'l-menḫûd fi'l-ḫaberi'l-mevrûd* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3325; TSMK, Revan Köşkü, nr. 347). Kırk hadis tercümesi olan eserin Türkçe mukaddimesinde Hz. Peygamber ve ümmeti, şefaât, Ehl-i beyt ve Kureyş'le ilgili bazı âyet ve hadislerin açıklaması yapılmıştır. Kitapta Türkçe ve Farsça şiirler de bulunmakla birlikte asıl dili Arapça'dır (Öztürk, s. 30; Akdemir, s. 21).

Münşî'nin *Nezilü't-tenzil* (*Telstrü'l-Münşî*) adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 19)

BİBLİYOGRAFYA :

Münşî, *Nezilü't-tenzil*, Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 19, vr. 1^a-2^a; a.mf., *Risâletü'l-ezdâd* (nşr. M. Hüseyin Âlî Yâsîn, *Şelâsetü nuşûş fi'l-ezdâd* içinde), [baskı yeri yok] 1417/1996 (Âlemü'l-kütüb), neşredenin girişi, s. 129-135; Atâî, *Zeyli Şekâik*, II, 321, 359; *Keşfü'z-zunûn*, I, 459, 853-854; II, 1333-1334, 1978; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 655; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eser*, III, 400-401; *Naimâ Tarihi* (nşr. Zuhuri Danişman), İstanbul 1967, I, 111-112; Müstakim-zâde, *Tuhfe*, s. 395; *Osmanlı Müellifleri*, I, 252; II, 20-21; Brockelmann, *GAL*, II, 580; *Suppl.*, II, 651-652; *İzâhu'l-meknûn*, II, 648; *Hediyyetü'l-'ârifin*, II, 260; Mehmet Emin Müderrisoġlu, *Akhisarlı Türk Büyüklere ve Eserleri*, İzmir 1954, s. 53-55; Hayrettin Öztürk, *Muhammed b. Bedrüddin el-Münşî: Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* (yüksek lisans tezi, 1993), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 30; Hikmet Akdemir, *Osmanlı Müelliflerinden Akhisarlı Muhammed İbn Bedrüddin el-Münşî ve Tefsirdeki Metodu*, Şanlıurfa 2001, s. 18, 21; H. Ritter, "Muhammed Münşî", *TM*, VII-VIII/2 (1945), s. 83; Süleyman el-Âbid, "Elifâzû'l-cümû'ü elletü vü-şife bihe'l-vâhid", *Buḥûşü'l-külliyeti'l-luġati'l-'Arabiyye*, II, Mekke 1404-1405, s. 401-422; "Kütübün hadîse", *Âlemü'l-kütüb*, VII/4, Riyad 1986, s. 532; K. Süsseim – J. Schacht, "Aḫ Ḥi-şâri", *EP* (İng.), I, 310.

ADEM YERİNDE

MÜNTAKIM

(المنتقم)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "şiddetle ayıplamak, suçluyu cezalandırmak" anlamındaki **nakm** (**nüküm**) kökünden "iftiâl" kalıbından türemiş bir sıfat olan **müntakim** "yadırgayıp ayıplayan, suçluyu cezalandıran, ölç alan" mânalarına gelir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "nkm" md.;

MÜNTAKIM

Lisânü'l-ʿArab, “nkm” md.). Râgıb el-İsfahânî, bir davranışı ve onun sahibini beğenmeyip yadırgamanın tepkisinin dille olabileceği gibi eylemle de gerçekleşebileceğini söyler (*el-Müfredât*, “nkm” md.).

“Nakm” kavramı Kur’ân-ı Kerim’de on üç yerde Allah’a nisbet edilmektedir. Bunların altısı fiil kalıbında, dördü “zü’ntikâm” (suçlunun hakkından gelen), üçü de müntakım şeklindedir. Züntikâm nitelermeleri azîz (yenilmeyen yegâne galip) ismiyle birlikte kullanılmış ve iki isim muhteva bakımından birbirini tamamlamıştır. Müntakım biçimindeki kullanılışlar da tâzîm için çoğul sığasıyla gelmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Muʿcem*, “nkm” md.). Müntakım ismi Tirmizî’nin rivayet ettiği esmâ-i hüsnâ listesinde yer almış (“Daʿavât”, 82) ve İbn Hacer’in Kur’an’dan derlediği doksan dokuz isme dahil edilmiştir (*DîA*, XI, 408). Hz. Peygamber’in, kendi şahsına yönelik kötü davranışlardan ötürü kimseyi cezalandırmadığını, ancak Allah’ın açıkça yasakladığı şeylerin çiğnenmesi durumunda cezalandırma cihetine gittiğini bildiren ve birçok muhaddis tarafından rivayet edilen hadiste de nakm kavramı zât-ı ilâhiyeye izâfe edilmiştir (meselâ bk. Buhârî, “Menâkıb”, 23, “Edeb”, 80; Müslim, “Fezâʿil”, 77-79). Abdullah b. Ömer’in naklettiğine göre Resûlullah’ın dualarından biri şöyledir: “Allahım! Lutfettiğin nimetlerin son bulmasından, ihsan ettiğin sağlık ve âfiyetin mahiyet değiştirmesinden, azabının ansızın gelmesinden ve gazabını celbeden bütün davranışlardan sana sığınırım” (Müslim, “Zikir ve’d-duʿâ”, 96; Ebû Dâvûd, “Vîtir”, 32).

Nakm veya intikam kavramı Allah’a nisbet edildiğinde içeriğine iki önemli unsurun ilâve edilmesi gerekir. Bunlardan biri suçluyu cezalandırmadan önce çeşitli yollarla uyarmak, yanlış davranışından vazgeçmesi için ona imkân tanımak ve zaman vermektir (Gazzâlî, s. 151). İkincisi de Cenâb-ı Hakk’ın müminlerden ibaret olan dostlarını cezalandırmaması, düşmanlarından intikam alırken de bunu kendisi için değil zulme uğrayan dostları için yapmış olmasıdır. Zira Allah, dostlarının intikamını düşmanlarından alandır (Mâtürîdî, vr. 71^a; Kuşeyrî, s. 85). Ebû’l-Hasan el-Eş’arî’nin de ifade ettiği gibi bir kimseye yardım edip zafer verme, bir diğerine gazap ederek cezalandırma çerçevesindeki ilâhî fiillerin sebep ve amacı Allah’ın zâtına değil başkalarına yöneliktir. Bu tür olumlu ve olumsuz kavramların zât-ı ilâhiyeye nisbeti iyiliğe teşvik ve kötülükten sakındırma hu-

susunda etkili vasıtaların kullanılması hedefine bağlıdır (İbn Fûrek, s. 49).

Allah’a nisbet edilen intikam kavramında psikolojik tatmin unsuru bulunmaz. Çünkü O’nun cezalandırmasının amacı kişiyi islah etmek, toplumun düzenini sağlamak ve adaleti tesis etmektir. Esmâ-i hüsnâ hadisi içinde müntakım isminin tevâb ile afûv ve raûf isimleri arasında yer alışı dikkat çekicidir (*DîA*, II, 485). Allah’ın fiilî sıfatları arasında yer alan müntakım adl, hakem, azîz ve muksit isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “nkm” md.; İbnü’l-Esir, *en-Nihâye*, “nkm” md.; *Lisânü'l-ʿArab*, “nkm” md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Muʿcem*, “nkm” md.; Buhârî, “Menâkıb”, 23, “Edeb”, 80; Müslim, “Zikir ve’d-duʿâ”, 96, “Fezâʿil”, 77-79; Ebû Dâvûd, “Vîtir”, 32; Tirmizî, “Daʿavât”, 82; Zecâc, *Tefstîr esmâʾillâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 62; Mâtürîdî, *Teʾvilâtü'l-Kurʾân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 71^a; Hattâbî, *Şeʾnü'd-duʿâʾ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 90; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Maḳâlât*, s. 49, 55; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâʾ veʾş-şifât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 203^a-204^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 85; Gazzâlî, *el-Maḳsadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 151, 174; Bekir Topaloğlu, “Allah”, *DîA*, II, 485; a.m.f., “Esmâ-i Hüsnâ”, a.e., XI, 408.

BEKİR TOPALOĞLU

MÜNTASIR-BİLLÂH

(المنتصر بالله)

Ebû Ca’fer (Ebû’l-Abbâs, Ebû Abdillâh) el-Müntasir-Billâh Muhammed b. Ca’fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî (ö. 248/862)

Abbâsî halifesi
(861-862).

22 Rebûlâhîr 223’te (23 Mart 838) Sâ-merrâ’da doğdu. Halife Mütevekkil-Alellâh’ın oğludur. Annesi Hubsîyye adlı (Taberî, IX, 254) Rum asıllı bir câriyedir. 235’te (849-50) babası tarafından birinci veliaht ilân edildi ve aynı yıl İnak et-Türkî’nin öldürülmesinin ardından Mısır valiliğine gönderildi. Daha sonra yerine ona vekâleten Feth b. Hâkân el-Fârisî getirildi (242/856).

Halifeliğinin son zamanlarında babasının Feth b. Hâkân ve Ubeydullah b. Yahyâ’nın tesiriyle kendisini veliahtlıktan uzaklaştırıp kardeşi Mu’tezz’i birinci veliaht tayin etmek istemesinden rahatsız olan Müntasir, Boğa es-Sagir, Vasîf b. Süvâr Tegin et-Türkî ve Otamış gibi Türk kumandanları ile iş birliği yaparak babasını ve Feth b. Hâkân’ı ortadan kaldırdı (4 Şevval

247 / 11 Aralık 861). Ertesi gün Vezir Ahmed b. Hasîb kumandanlar, kâtipler ve ileri gelen devlet adamlarıyla yaptığı toplantıda halifenin Feth b. Hâkân tarafından öldürüldüğünü, Müntasir’in da onu öldürttüğünü söyledi ve Müntasir’a biat edilmesini istedi. Başta Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân olmak üzere herkes biat etti. Müntasir’in halife olmasına muhalefet eden grupların çıkardığı olaylar kısa sürede bastırıldı.

Ahmed b. Hasîb, yeni halifeyi Türk kumandanlarına karşı uyararak özellikle Vasîf b. Süvâr Tegin’i merkezden uzaklaştırmasını istedi. Halife de Vasîf’i Bizans top raklarına gazâyâ göndermeye karar verince onu çağırıp Bizans’ın Sugûr ve Avâsım’a saldırmak için hazırlık yaptığını, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde bunların İslâm ülkelerine girerek müslüman halkı esir alıp öldüreceğini söyledi. Müzâhim b. Hâkân kumandasındaki 12.000 kişilik orduyu emrine verdi; ayrıca Bağdat’ta bulunan Muhammed b. Abdullah b. Tâhîr’e haber gönderip halkı gazâyâ teşvik etmesini bildirdi. Vasîf’e Sugûr ve Avâsım’da dört yıl kalarak akınlarını sürdürmesini söyleyen halife, böylece hem içeride veziriyle kumandanlar arasındaki muhtemel bir çatışmayı önlemiş hem de Bizans saldırılarına karşı tedbir almış oluyordu.

Türk kumandanları ile Ahmed b. Hasîb, ikinci veliaht Mu’tez ile üçüncü veliaht İbrâhîm el-Müeyyed’in ileride hilâfet makamına geçmesinden endişe ediyordu. Bu yüzden her iki kardeşten de veliahtlıktan azledilmesini istedi. Müntasir, baskılar karşısında iki kardeşinden de veliahtlıktan feragat ettiklerini dair birer belge aldı. Mu’tez başlangıçta buna razı olmadıysa da Türk kumandanların tehdidi karşısında kabul etmek zorunda kaldı (23 Safer 248 / 28 Nisan 862). Bu olaydan sonra Ebû’l-Amûd eş-Şârî adlı bir âsi Yemen, Bevâzîc ve Musul’da isyan etti. Benî Rebîa ve Kürtler de bu isyan hareketine katılarak onu desteklediler. Halife, Sîmâ et-Türkî kumandasında sevkettiği birliklerle isyanları bastırdı. Âsi lider Ebû’l-Amûd eş-Şârî yakalanıp halifenin huzuruna getirildi.

Halife Müntasir-Billâh 25 Rebûlevvel 248’de (29 Mayıs 862) hastalandı ve 4 Rebûlâhîr’de (7 Haziran) Sâ-merrâ’da vefat etti. Altı ay kadar hilâfet makamında kalan Müntasir’in cenaze namazını Ahmed b. Muhammed b. Mu’tasim-Billâh kıldırmış ve annesi tarafından yaptırılan Kubbetü’s-suleybîyye’de defnedilmiştir. Kabri belli olan ilk halife olduğu söylenir (Taberî,